

Курінний О. В.

КРИМСЬКІ ТАТАРИ ТА УКРАЇНЦІ ПОЛЬЩІ – КОРИННІ НАРОДИ ТА СУБ'ЄКТИ САМОВИЗНАЧЕННЯ

Стаття у контексті порівняння основних ознак виселених кримських татар і українців обґрунтовує визнання депортованої української спільноти Закарпаття корінним народом Польщі та суб'єктом права на самовизначення.

Ключові слова: українці Польщі, кримські татари, Закарпаття, корінний народ, право на самовизначення, асиміляція, депортація.

На сьогодні проблеми правового статусу депортованих та асимільованих українських спільнот висвітлено в доктрині у неповний та безсистемний спосіб. Попри пошуківлення у незалежній Україні дослідницького інтересу до питання депортації польських українців у сферах історичної науки [2], етнографії [9, с. 248–251, 343–345], а також попри окремі спорадичні спроби польських дослідників об'єктивно висвітлити [14, с. 278] і подати правову оцінку подій [9, с. 443–446], що відбулись на заселених українцями територіях Польщі (Закарпаття) в 1944–1947 рр., – належної правової кваліфікації статусу української спільноти Польщі та його зміни так і не було здійснено. Тому це дослідження закладає основи для встановлення та обґрунтування на національному і міжнародно-правовому рівнях правомірності визнання українців Закарпаття (Холмщини, Підляшшя, Лемківщини, Надсяння), які є автохтонною етнічною групою Польщі, – її корінним народом та суб'єктом права на самовизначення у 1918–1947 рр.

Ключову роль у міжнародній легітимізації права конкретного народу на самовизначення аж до створення самостійної держави відіграє підвищення юридичного статусу такого народу шляхом визнання його корінним народом або таким, що бореться за самовизначення. З огляду на зазначене, визнання тієї чи тієї нетитульної етнічної групи держави корінним народом або ж народом, що бореться, – означатиме для світової спільноти і потенційне визнання за цим народом права на самовизначення. Прогнозована активізація визвольної боротьби такого народу може мати наслідком або беззаперечне визнання його права на самовизначення і сприяння метрополією в його реалізації, або ж ужиття всіх, у тому числі й неправових, протизаконних, заходів щодо знищення і дезорганізації такого народу [13]. Саме тому належна аргументація щодо правомірності визнання українців Польщі її корінним народом, а також підтвердження факту їх пере-

творення у 1918–1947 рр. на народ, що боровся за незалежність, сприятиме викриттю й обґрунтуванню прихованих причин, що спричинили депортацію українського населення Закарпаття.

Політичне сприйняття статусу кримських татар та українців Польщі

Нині є очевидним, що кримські татари досягли значно більших успіхів, ніж репатрійовані українці Закарпаття і їхні нащадки, щодо утвердження свого статусу як корінного народу Криму й України загалом, що має право на самовизначення. Утвердження цих положень на сьогодні успішно відбулось як на національному українському, так і міжнародно-правовому рівнях. Свідченням цього стали зареєстровані у Верховній Раді в 2003–2005 рр. законопроекти «Про статус кримськотатарського народу» [7], «Про Концепцію державної етнополітичної політики України» [8; 12], де чітко відображено погляд кримськотатарської доктрини на розуміння «корінного народу» як спільноти, що «повністю знаходиться в межах Української держави» та яка «не має власного державного утворення за межами Української держави»; а також рекомендації Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин Рольфа Екеуса (Rolf Ekeus) від 2002 р. [17] та звернення Айдера Мустафаєва на Конференції ОБСЄ з питань подолання дискримінації, утвердження взаємної поваги та порозуміння від 2007 р. – щодо законодавчого надання статусу корінного народу винятково кримським татарам безвідносно до інших значних традиційних, автохтонних спільнот Криму. Так само і в доктрині більшість дослідників пов'язує вирішення питання про статус корінних народів суто із визначенням правового статусу кримських татар [1]. Водночас доктринальне, політичне, а надалі й нормативне «зрівняння» кримських татар та польського українства за статусом та обсягом колективних прав – з позицій права є можливим та виправданим.

Визначення й ознаки корінних народів

Декларація ООН про права корінних народів, затверджена резолюцією 61/295 Генеральної Асамблеї від 13 вересня 2007 р. [6], серед широкого обсягу прав на самобутність, самоідентифікацію та неасиміляцію, а також прав на землі, території і ресурси та самоврядування на них – визнає за корінними народами право на самовизначення, як політичне, так і економічне. При цьому сама Декларація не містить офіційної дефініції поняття «корінні народи» з огляду на значну різноманітність корінних народів світу та суттєві відмінності між ними. Відповідно до преамбули Декларації, принциповим є сприйняття народом себе відмінним від інших, тобто фактично йдеться про суб'єктивний критерій усвідомлення народом себе як корінного на певній території [3]. Свого часу міжнародне співтовариство здійснило низку спроб із нормативного визначення поняття «корінний народ» і розкриття його змісту. Зокрема, дефініція, встановлена Конвенцією Міжнародної організації праці № 169 від 1989 р. [10], визнає народи в незалежних державах корінними – з огляду на те, що вони є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є певна країна, в період її завоювання або колонізації чи ж в період встановлення сучасних державних кордонів, і які незалежно від свого правового статусу зберігають окремі або ж усі свої соціальні, економічні, культурні та політичні інститути. Заслужовує на увагу і визначення корінних народів, сформульоване Спеціальним доповідачем Підкомісії ООН з попередження дискримінації та захисту меншин Х. М. Кобо в 1984 р., за яким корінними є народи, «що мають нерозривний історичний зв'язок із землею, до вторгнення колонізаторів, на території якої вони здавна проживали; що вважають себе відмінними від інших соціальних груп, які в даний час домінують на цих територіях або на окремих її частинах. Корінні народи, становлячи на даний момент меншу частину суспільства, прагнуть зберегти, розвинути і передати наступним поколінням свої спадкові землі та свою етнічну особливість, як основу майбутнього існування в якості корінного населення відповідно до культурних особливостей, соціальних інститутів та правових систем» [11].

Запропоновані дефініції «корінних народів» є найбільш вдалим, тож потенційно можуть стати основою для національної законотворчості у цій сфері [5, с. 7]. При цьому дефініція ООН щодо корінного народу, так само, як і положення прийнятої пізніше Декларації, передбачає критерій самосвідомості народу, тобто суб'єктивного усвідомлення ним своєї відмінності від більшості населення держави – що відповідає й приписам кримськотатарської доктрини, яка обґрунто-

вує цей статус кримських татар зокрема й усвідомленням ними себе як корінного народу Криму. Натомість жодне із визначень не містить цитованої кримськотатарської концепції (відчутно заангажованої на предмет власних інтересів кримських татар) щодо можливості визнання корінним лише тих народів, які цілковито перебувають у межах держави і не мають самостійних державних утворень. За таких умов наявність УРСР та незалежної України ніяк не впливає на визнання українців Польщі корінним народом.

Українці Польщі як корінний народ і суб'єкт самовизначення

Як уже зазначено, на відміну від кримських татар, фактично вже визнаних як корінний народ України, який активно претендує на самовизначення, українське населення Польщі не має такого статусу. Водночас правомірність визнання українців Закерзоння корінним народом Польщі, а отже і суб'єктом права на самовизначення (станом на 1918–1947 рр.), може бути обґрунтовано крізь призму їх історико-етнічних ознак та державотворчого шляху.

Вимоги суб'єктивного критерію самоідентифікації українців Закерзоння дотримано з огляду на переписні дані XIX і XX ст., що засвідчили визнання місцевим населенням себе русинами, а надалі й українцями, – як відмінним від поляків народом, який у 1918–1920 рр. брав участь у створенні національної державності ЗУНР, а в травні–серпні 1945 р. створив на Закерзонні Українську Повстанську Республіку. Представники депортованих українців Холмщини визнають себе «корінним населенням» регіону [2, с. 4], і так само автохтонами визначає себе еліта української громади Польщі [4]. Автохтонність та історична тяглість, неперервність проживання лемківсько-українського населення на Закерзонні не лише до польської окупації 1918–1920 рр., а й до створення Речі Посполитої, визнають і поляки: про це свідчать сучасні історичні атласи Польщі, які містять етномовні карти Речі Посполитої станом на кінець XVI ст. із беззастережним зарахуванням Закерзоння до українських земель [16, с. 119].

Так само й сучасна польська доктрина щодо захисту прав національних меншин визнає існування в державі так званих «регіональних мов», уживаних «специфічними корінними етнічними групами», окремі з яких можуть визнаватись діалектами офіційних мов сусідніх держав, зокрема – «русинської» («лемківської») регіональної мови [15]. У цей спосіб польське законодавство й доктрина фактично визнали статус корінного народу за лемками-русинами, що самі ідентифікують себе як субетнос і складову українського народу.

Висновки

Традиційні доктринальні концепції, політичні штампів та брак належної уваги дослідників-юристів до проблем українського населення Закарпаття, зокрема, його депортації у 1944–1947 рр., мали наслідком істотні відмінності у розумінні правового статусу кримських татар і українців Польщі. Ці відмінності зумовлено й утверджуваною в Україні в інтересах кримських татар доктриною звуженого розуміння «корінних народів» як етнічних груп, що не мають самостійної

держави та повністю проживають на території України. Разом із тим здійснений у цій статті огляд дефініцій і ознак корінних народів дає змогу вести мову про повну змістовну ідентичність правового статусу кримськотатарського населення України та дисперсно розселених на сьогодні за межами власних етнічних земель українців Польщі, яких за критерієм самоідентифікації і сприйняття їх більшістю населення польської держави має бути визнано корінним народом, тобто суб'єктом права на самовизначення.

1. Бабін Б. Розвиток правового становища кримськотатарського етносу як підгрунтя надання йому статусу корінного народу України / Б. Бабін // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : збірник наукових праць. – Донецьк, 2002. – № 4.
2. Боровик О. Трагедія Холмщини. До 60-ти річчя Холмських подій / О. Боровик, А. Боровик. – Рівне : ВАТ «Рівненська друкарня», 2004. – 232 с.
3. Борьба против дискриминации в отношении коренных народов // Конференция по обзору Дурбанского процесса. – Женева, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/russian/durbanreview2009/info_note_12.pdf. – Назва з екрана.
4. Гаврилюк Ю. Ми – автохтони, а не іммігранти! / Ю. Гаврилюк // День. – 2007. – № 92.
5. Горбунов С. Н. Права коренных народов на благоприятную окружающую среду : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Международное право ; Европейское право» / Станислав Николаевич Горбунов. – М., 2001. – 20 с.
6. Декларация Организации Объединенных Наций о правах коренных народов, принята резолюцией 61/295 Генеральной Ассамблеи от 13.09.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: un.org/russian/document/declarat/indigenous_rights.html. – Назва з екрана.
7. Законопроект № 4098 від 03.09.2003 «Про статус кримськотатарського народу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=15737. – Назва з екрана.
8. Законопроект № 7615 від 06.06.2005 «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua:7777/pls/zweb_n/webproc4_2?id=&pf3516=7615&skl=5. – Назва з екрана.
9. Заставний Ф. Д. Географія України : у 2-х книгах / Ф. Д. Заставний. – Львів : Світ, 1994. – 472 с.
10. Конвенция о коренных народах и народах, ведущих племенной образ жизни в независимых странах № 168 от 27.06.1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/hr/indigenous/guide/iol169.htm>. – Назва з екрана.
11. Права коренных народов : учебное пособие [Електронний ресурс]. – Миннеаполис : Центр по правам человека Университета Миннесоты, 2003. – Режим доступу: www1.umn.edu/humanrts/russian/edumat/studyguides/Rindigenousguide.html. – Назва з екрана.
12. Проект Закону України «Про статус кримськотатарського народу» // Кримські студії. Інформаційний бюлетень. – 2001. – № 1 (7).
13. Тарасов О. Право народов на самоопределение как фундаментальный демократический принцип / О. Тарасов // Свободная мысль-XXI. – 2002. – № 9.
14. Хайгер М. Вплив війни на ставлення поляків до представників німецької і української меншини на Надвіслянському Помор'ї / М. Хайгер // Історія слов'янських народів: актуальні проблеми дослідження. Вип. 6. Слов'янські народи в Другій світовій війні : зб. наук. праць / [відп. ред. П. М. Чернега]. – К. : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2000. – 300 с. – С. 276–279.
15. Moskal M. Language minorities in Poland at the moment of accession to the EU / M. Moskal // Journal of Sociolinguistics. – 2004 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www6.gencat.cat/lengcat/noves/hm04primavera-estiu/docs/moskal.pdf> / – Title from the screen.
16. Pogonowski I. C. Poland, a historical atlas. Revised edition / I. C. Pogonowski. – NY.; Hippocrene Books inc., 1988. – 321 pp.
17. Statement by Rolf Ekeus, OSCE High Commissioner on National Minorities, to the 399th Plenary Meeting of the OSCE Permanent Council. – 27.06.2002 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.osce.org/item/14797>. – Title from the screen.

O. Kurinni

CRIMEAN TATARS AND UKRAINIANS OF POLAND – THE INDIGENOUS PEOPLES AND THE SUBJECTS OF SELF-DETERMINATION

On comparing the major characteristics of expelled Crimean Tatars and Ukrainians, the article substantiates recognizing the deported Trans-Carzon Ukrainian community as the indigenous people of Poland and the subject of the right to self-determination.

Keywords: Ukrainians of Poland, Crimean Tatars, Trans-Carzon territory, indigenous people, right to self-determination, assimilation, deportation.